

موکب علم و فناوری اربعین

کارگروه سبک زندگی و خانواده

خانواده در سبک زندگی فناورانه

مجری طرح:

دکتر مجید کافی

اعضای کارگروه:

دکتر روح الله رحمانی، مصطفی شیری، دکتر علی اصغر عطاران طوسی

دکتر مهدی علیزاده، دکتر محمد فتحعلی خانی

دکتر مهدی فدایی، حمزه منصوری

دکتر محمدتقی موسوی فر

دکتر مهدی نصیری

زمستان ۱۴۰۴

کافی، مجید، ۱۳۴۴-
خانواده در سبک زندگی فناورانه / مجری طرح: مجید کافی؛ تنظیم و ویرایش سیده مرضیه شعاع هاشمی. -- قم: پژوهشگاه
حوزه و دانشگاه، ۱۴۰۴.
۱۷، ۴۵۸ ص. (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۸۰۵؛ خانواده: ۸)
بها: ۶۰۰۰۰۰ ریال
ISBN: 978-600-298-606-1
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیپا.
۱. سواد اینترنتی -- ایران. ۲. Internet literacy -- Iran. ۳. خانواده‌ها -- اثر نوآوری -- ایران. ۴. Families --
Families -- Effect of technological innovations on -- Iran. ۵. خانواده‌ها -- اثر نوآوری. ۶. Families --
Lifestyles. ۷. Effect of technological innovations on -- شیوه زندگی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام. ۸. Lifestyles --
Effect of *Religious aspects -- Islam. ۹. شیوه زندگی -- اثر تکنولوژی اطلاعات. ۱۰. Effect of --
information technology on. ۱۱. تکنولوژی -- ایران. ۱۲. Technology -- Iran. ۱۳. علوم -- ایران. ۱۴.
Science -- Iran.
شعاع‌هاشمی خمایی، سیده‌مرضیه، ۱۳۵۷-، ویراستار
پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
TK۵۱۰۵/۸۷۵
شماره کتابشناسی ملی
۰۰۴
۱۰۳۷۷۷۸۰

خانواده در سبک زندگی فناورانه

مجری طرح: دکتر مجید کافی (دانشیار پژوهشگاه حوزه و دانشگاه)

تنظیم و ویرایش: دکتر سیده مرضیه شعاع هاشمی

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه‌آرا: اعظم یزدلی

چاپ اول: زمستان ۱۴۰۴

تعداد: ۱۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم-سبحان

قیمت: ۶۰۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۹۸-۶۰۶-۱

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰

(انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰) نمابر: ۳۲۸۰۳۰۹۰، ص.پ. ۳۱۵۱-۳-۱۸۵

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

فروشگاه اینترنتی: <http://rihu.ac.ir/fa/book>

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲، تلفن: ۰۲۵-۸۴۲۶۳۵۳-۶

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و هدایت پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظرگرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به‌عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی (ره)، بنیان‌گذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۸۰۰ عنوان کتاب و ۹ نشریه علمی اشاره کرد.

کتاب حاضر، منبع پژوهشی و آموزشی در حوزه خانواده و سبک زندگی با رویکرد فناورانه برای همه علاقه‌مندان به این موضوع است.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با ارائه راهنمایی‌ها و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در مسیر ارتقای محتوای کتاب حاضر و تدوین سایر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری فرمایند.

در پایان، پژوهشگاه لازم می‌داند از تلاش‌های محقق محترم، آقای دکتر مجید کافی، و همچنین از ارزیابان گرامی، آقایان دکتر محمدرضا سالاری‌فر، دکتر محمدحسین چاووشیان و سرکار خانم دکتر فاطمه‌السادات رازقی، صمیمانه سپاسگزاری کند.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱
درآمدی بر دیالکتیک سنت و تجدد در ساحت اربعین.....	۱
جستاری در باب زیست‌بوم خانواده در عصر هیمنه تکنولوژی.....	۱
موکب علم و فناوری.....	۱
فرآیند تدوین: از پرسش‌گری تا نظریه‌پردازی.....	۲
ماهیت و روش جلسات.....	۳
فرآیند تدوین اثر: از صوت تا متنِ ساختاریافته.....	۴
مروری بر مضامین و فصول کتاب.....	۴
سپاس و امتنان.....	۶
سخن پایانی.....	۶
 فصل اول: تحول در نظام خانواده در عصر فناوری.....	۷
بیان مسئله.....	۸
پیشینه پژوهش.....	۱۰
چارچوب مفهومی.....	۱۲
تحلیل و یافته‌ها.....	۱۳
روابط فناورانه: ابزار یا ساختار؟.....	۱۴
صیانت از اراده در خانواده فناورانه.....	۱۵

۱۶.....	بحث و نتیجه‌گیری
۱۸.....	پیشنهادهای
۲۰.....	منابع

۲۱.....	فصل دوم: تأثیر روابط فناورانه بر روابط ساختاری و عاطفی خانواده
۲۳.....	چارچوب مفهومی
۲۹.....	بازتعریف نقش‌ها و هنجارهای خانوادگی در عصر فناوری
۳۲.....	بررسی نقاط بحرانی در ساختار خانواده ایرانی در عصر فناوری
۳۳.....	تحلیل تفاوت طبقاتی و فرهنگی در نوع تأثیر فناوری
۳۵.....	مقایسه فضای مجازی با فضای واقعی و متاورس در تجربه خانوادگی
۳۷.....	نتیجه‌گیری
۳۸.....	پیشنهادهای کاربردی برای بازسازی خانواده در عصر فناوری
۳۹.....	پیشنهادهای سیاستی
۴۰.....	ضرورت رصد مستمر و طراحی ساختارهای انعطاف‌پذیر
۴۱.....	منابع

۴۳.....	فصل سوم: بررسی امکان فناورانه بودن سبک زندگی اسلامی
۴۴.....	صورت‌بندی مسئله
۴۶.....	چارچوب مفهومی
۴۸.....	تحلیل رویکردهای موجود نسبت به دین و فناوری
۴۹.....	تحلیل انتقادی امکان فناورانه بودن سبک زندگی اسلامی
۵۱.....	پیامدهای تربیتی، اجتماعی و فقهی پذیرفتن یا نپذیرفتن فناورانه بودن سبک زندگی
۵۳.....	نتیجه‌گیری و جمع‌بندی نهایی
۵۴.....	پیشنهادهای علمی، راهبردی و اجرایی
۵۵.....	منابع

فصل چهارم: مدل سازی مفهومی سبک زندگی اسلامی فناوریانه	۵۷
ادبیات نظری	۵۹
روش تحقیق	۶۱
سبک زندگی فناوریانه مفهوم نوپدید و چالش های نظری	۶۲
چارچوب نظری	۶۵
مدل علی یک سویه و نقد آن در تحلیل نسبت فناوری و سبک زندگی	۶۵
مدل دوسویه: تحلیل رابطه متقابل فناوری و خانواده	۶۷
مدل درختی چارچوبی برای تحلیل سبک زندگی اسلامی فناوریانه	۶۹
مدل اندازه گیری کیفی	۷۱
مدل استراوس	۷۵
مدل منتخب	۷۷
یافته ها	۷۹
بحث و تحلیل: بازشناسی جایگاه فناوری: عامل یا شرط تحول؟	۸۳
نسبت فناوری با آموزه های اسلامی: تعارض یا تعامل؟	۸۴
تفاوت ابزار و تکنولوژی: ساختار ارزشی فناوری	۸۴
ضرورت بومی سازی فناوری: از مصرف گرایی تا کنشگری	۸۴
راهکارهای مواجهه تمدنی با فناوری	۸۵
نتیجه گیری و پیشنهادها	۸۶
فناوری: ابزار یا حامل ارزش؟	۸۶
تأثیر فناوری بر سبک زندگی: بازتعریف نقش ها و هویت ها	۸۶
مواجهه فعالانه با فناوری: از انفعال به کنشگری	۸۷
مدل پیشنهادی: شرایط، راهبردها و موانع	۸۷
پیشنهادهای سیاستی و پژوهشی	۸۷
عبور از نگاه تقلیل گرایانه به فناوری	۸۷
بومی سازی فناوری	۸۷
بازتعریف نقش نهادهای دینی، آموزشی و رسانه ای	۸۸

۸۸	تدوین سیاست‌نامه جامع سبک زندگی اسلامی فناوریانه
۸۸	توسعه مطالعات میان‌رشته‌ای
۸۸	استقلال تکنولوژیک
۸۹	منابع

۹۱	فصل پنجم: مدیریت تأثیرات فناوری‌های نوین بر خانواده
۹۲	چارچوب مفهومی
۹۲	۱. اهمیت آینده‌نگری و آینده‌پژوهی در سیاست‌گذاری خانواده
۹۴	۲. نقش نخبگان در هدایت آینده خانواده ایرانی در بستر تحولات فناوریانه
۹۵	روش‌شناسی پژوهش
۹۶	نقش نهادهای فرهنگی در مدیریت آینده خانواده
۹۹	تحلیل سناریوهای آینده خانواده ایرانی و الگوی مطلوب
۱۰۲	راهبردهای تحقق سناریوی مطلوب
۱۰۴	نقش انگاره‌ها و بازنمایی‌ها در تضعیف یا تقویت خانواده
۱۰۷	ظرفیت فناوری برای بازسازی کارکردهای خانواده
۱۰۸	جمع‌بندی
۱۰۹	پیشنهادات راهبردی و کاربردی
۱۱۳	منابع

۱۱۵	فصل ششم: راهبردنگذاری اثرات فناوری بر خانواده ایرانی
۱۱۷	ادبیات نظری
۱۱۹	فناوری به مثابه انرژی و تکنولوژی به مثابه بسته ارزشی
۱۱۹	چارچوب نظری سیاست‌گذاری فناوری در خانواده ایرانی
۱۱۹	چارچوب مفهومی
۱۲۰	تعریف سیاست‌گذاری و انواع آن
۱۲۱	رویکردهای سیاست‌گذاری برای مدیریت فناوری در خانواده

۱۲۱.....	رویکرد پیشنهادی برای سیاست گذاری فناوری در خانواده ایرانی
۱۲۳.....	روش شناسی پژوهش
۱۲۴.....	یافته ها و راهبردهای پیشنهادی
۱۲۶.....	تحلیل و تبیین سیاستی
۱۲۹.....	نتیجه گیری و پیشنهادها
۱۳۰.....	راهبرد اول: بازتعریف نقش فناوری در خانواده به عنوان ابزار در خدمت اراده انسانی
۱۳۰.....	راهبرد دوم: بازمهندسی فرهنگی ابزارها و فناوری ها
۱۳۱.....	راهبرد سوم: تقویت جایگاه خانواده فناورانه با رویکرد مقاوم سازی
۱۳۱.....	راهبرد چهارم: طراحی نسخه های اختصاصی برای گروه های هدف مختلف
۱۳۲.....	راهبرد پنجم: فعال سازی نهادهای فرهنگی در هدایت فناوری
۱۳۳.....	پیشنهادهات
۱۳۳.....	تأسیس «مرکز راهبردنگاری سبک زندگی»
۱۳۴.....	تضارب آرا نخبگان
۱۳۴.....	تفکیک نقشها
۱۳۵.....	بازمهندسی فرهنگی
۱۳۵.....	توانمندسازی گروه های اجتماعی
۱۳۵.....	اقدام فرهنگی
۱۳۶.....	منابع

فصل هفتم: طراحی پلتفرم مشاوره خانواده محور مبتنی بر هوش مصنوعی برای ارتقاء	
۱۳۷.....	زیست مجازی نوجوانان در چارچوب سبک زندگی اسلامی ایرانی
۱۳۹.....	ادبیات نظری
۱۴۲.....	چارچوب مفهومی
۱۴۲.....	سازه اول: تبیین چالش ها
۱۴۲.....	سازه دوم: راهبردهای حل چالش
۱۴۳.....	سازه سوم: اقدامات عملیاتی

۱۴۴.....	روش‌شناسی
۱۴۵.....	یافته‌ها
۱۴۶.....	۱. تفکیک ساختار پلتفرم به دو اینترفیس مستقل برای والدین و نوجوانان
۱۴۶.....	۲. تدوین ۲۱ راهکار کلیدی برای والدگری دیجیتال
۱۴۷.....	۳. تحلیل ساختار هوش دیجیتال در چهار سطح تربیتی
۱۴۷.....	۴. شکاف اعتماد عمومی به خدمات مشاوره داخلی
۱۴۸.....	۵. هوش مصنوعی اسلامی با داده‌های بومی و پاک
۱۴۸.....	بحث و تحلیل
۱۴۹.....	۱. هم‌افزایی میان انسان و هوش مصنوعی
۱۴۹.....	۲. قابلیت توسعه مدل به‌عنوان نظام تربیت دیجیتال بومی
۱۵۰.....	۳. موانع و چالش‌های اجرایی مدل پیشنهادی
۱۵۱.....	نتیجه‌گیری
۱۵۱.....	۱. شناخت دقیق چالش‌های زیست مجازی نوجوانان
۱۵۲.....	۲. ارائه راهبردهای تربیتی مبتنی بر والدگری دیجیتال
۱۵۲.....	۳. طراحی اقدامات عملیاتی برای تحقق اهداف تربیتی
۱۵۲.....	۴. بهره‌گیری از هوش مصنوعی اسلامی برای ارائه مشاوره بومی
۱۵۳.....	۵. مواجهه با موانع اجرایی و فرهنگی
۱۵۳.....	پیشنهادها
۱۵۵.....	منابع
۱۵۷.....	فصل هشتم: روش‌شناسی استنباط قواعد فقهی سبک زندگی اسلامی در زیست مجازی
۱۵۸.....	چارچوب مفهومی
۱۶۱.....	روش تحقیق
۱۶۲.....	تحلیل یافته‌ها
۱۶۵.....	تحلیل موردی قاعده «صیانت از حریم خصوصی» در زیست مجازی
۱۶۷.....	تحلیل موردی دوم: قاعده «اجتناب از گناه» در زیست مجازی

تحلیل موردی سوم: قاعده «اصالت هویت» در مواجهه با هویت‌های کاذب.....	۱۶۹
پیشنهادهای: ترسیم افقی برای استنباط قواعد فقهی در زیست فناورانه.....	۱۷۴
منابع.....	۱۷۵

فصل نهم: تحلیل مقایسه‌ای انگیزه‌های طمع، خدمت و قدرت در تکوین تکنولوژی‌ها ...	۱۷۷
مبانی نظری و مفهومی	۱۸۰
تعریف تکنولوژی از منظر فلسفه فناوری.....	۱۸۰
تکنولوژی به مثابه تجسم مادی دانش و ارزش‌ها	۱۸۱
نقد نگاه ابزارگرایانه و دفاع از دیدگاه ارزش‌بار بودن فناوری	۱۸۱
مفهوم انگیزه در تکوین تمدن	۱۸۲
انگیزه به مثابه نیروی تمدنی	۱۸۳
رابطه انگیزه، نظام ارزشی و ساختارهای اجتماعی	۱۸۴
سه‌گانه انگیزشی: طمع، خدمت، قدرت	۱۸۵
تعریف مفهومی و فلسفی هر یک از سه انگیزه.....	۱۸۶
تمایز میان «میل»، «نیاز»، «طمع» و «اشتیاق معنوی»	۱۸۶
نیاز.....	۱۸۷
میل	۱۸۷
طمع	۱۸۷
اشتیاق معنوی	۱۸۷
تحلیل تاریخی تکوین فناوری بر اساس انگیزه‌ها.....	۱۸۸
فناوری‌های مبتنی بر طمع: چیستی و ویژگی‌ها	۱۸۸
نمونه‌ها: سرمایه‌داری صنعتی، فناوری‌های مصرف‌گرا، الگوریتم‌های سودمحور	۱۸۹
تحلیل وبر از اخلاق پروتستانی و تکوین سرمایه‌داری	۱۸۹
طمع به مثابه انگیزه‌ای قابل سازمان‌دهی و نهادسازی	۱۹۰
فناوری طمع‌محور؛ از میل فردی تا نظم تمدنی.....	۱۹۰
فناوری‌های مبتنی بر قدرت	۱۹۱

۱۹۱	قدرت به مثابه انگیزه تمدنی در تکوین فناوری
۱۹۱	نمونه‌های تاریخی فناوری‌های قدرت محور
۱۹۲	تکنولوژی به مثابه ابزار نمایش قدرت و رقابت تمدنی
۱۹۳	نقش دولت‌ها در خلق فناوری‌های نمادین و استراتژیک
۱۹۳	فناوری‌های مبتنی بر خدمت: مفاهیم، نمونه‌ها و چالش‌ها
۱۹۴	اربعین، هیئت و راهیان نور به عنوان فناوری‌های فرهنگی - اجتماعی
۱۹۵	مفهوم تکنولوژی رحیمیه
۱۹۵	چالش‌های تبدیل خدمت به نیروی تمدنی و فناوری ساز
۱۹۶	تعریف تکنولوژی رحمانیه
۱۹۷	ویژگی‌های کلیدی تکنولوژی رحمانیه
۱۹۷	مقایسه تحلیلی: تکنولوژی رحمانیه در برابر تکنولوژی رحیمیه
۱۹۹	تحلیل تطبیقی انگیزه‌ها در تکوین تکنولوژی‌ها
۲۰۱	چالش‌ها و فرصت‌ها در توسعه فناوری‌های مبتنی بر خدمت
۲۰۲	چالش‌های ساختاری در فناوری‌های خدمت محور
۲۰۳	فرصت‌ها و امکان‌سنجی فناوری‌های فطرت محور
۲۰۴	ضرورت بازتعریف شاخص‌های موفقیت در فناوری
۲۰۴	نتیجه‌گیری

فصل دهم: مقایسه دو رویکرد تمدنی به فناوری: تکنولوژی سودمحور و تکنولوژی	
۲۰۷	معناگرا با تأکید بر نظریه رحمانی و رحیمی
۲۰۹	مبانی نظری و مفهومی
۲۱۲	رویکرد سودمحور به فناوری: تحلیل تمدنی
۲۱۵	رویکرد قدرت محور به فناوری
۲۱۸	رویکرد معناگرای توحیدی به فناوری
۲۲۰	تحلیل تطبیقی رویکردهای تمدنی
۲۲۴	نظریه تکنولوژی رحمانی/رحیمی به مثابه مدل چهارم

نتیجه‌گیری و پیشنهادها.....	۲۲۸
منابع	۲۳۱

جلسه اول.....	۲۳۳
دکتر کافی: خانواده فناورانه.....	۲۳۳
آقای منصوری: خانواده معنوی	۲۳۶
دکتر فتحعلی خانی: فناوری و تحول کارکردهای خانواده	۲۴۰
دکتر عطاران: بازاندیشی در مواجهه با تغییرات تکنولوژیک و اجتماعی.....	۲۴۳
دکتر کافی: بررسی نقش نخبگان در مواجهه با پیامدهای تکنولوژی در خانواده	۲۴۷
آقای منصوری: ضرورت طراحی ساختارهای تصمیم‌سازی ...	۲۴۸
دکتر کافی: تمایز پیامد و آینده‌پژوهی	۲۴۹
دکتر فدایی: تحلیل تأثیر روابط فناورانه بر ساختار و عواطف در خانواده.....	۲۴۹
دکتر عطاران: مدل‌سازی سبک زندگی در زیست‌جهان مجازی	۲۵۳
دکتر فدایی: اولویت ایده‌های عملی و پایدار	۲۵۳
دکتر فتحعلی خانی: تأملی در نسبت کارکردهای اجتماعی، طراحی سیاست، و.....	۲۵۳
دکتر کافی: تحلیل انتقادی تأثیر فناوری‌های نوین بر ساختار و عواطف خانواده	۲۵۶
دکتر نصیری: آگاهی به مثابه دال مرکزی در نسبت انسان با فناوری.....	۲۵۸
دکتر فتحعلی خانی: بازاندیشی در دال مرکزی فناوری؛ قدرت یا آگاهی؟	۲۵۹
دکتر کافی: نقد کاربرد اصطلاح دال مرکزی و تبیین جایگاه واقعی فناوری ...	۲۶۱
دکتر نصیری: نسبت علم، آگاهی و فناوری؛ از شناخت تا تحول اجتماعی	۲۶۳
دکتر کافی: فناوری، تجسم مادی علم است؛ نه مقدم و نه مؤخر، بلکه هم‌افزا.....	۲۶۴
دکتر نصیری: آگاهی، منشأ تحولات است؛ نه صرف فناوری.....	۲۶۴
دکتر فدایی: خانواده؛ سوزن‌بان فناوری	۲۶۵
دکتر نصیری: نقش کمتر دیده‌شده خانواده در تولید و انتقال فناوری	۲۶۶
دکتر کافی: خانواده به مثابه پاسخ‌گوی نیازهای مشترک؛ نه نهاد منفرد.....	۲۶۶
آقای شیر: نسبت فضای مجازی با تحولات فرهنگی خانواده و.....	۲۶۶

دکتر کافی: فضای مجازی، فرصت افشاگرانه یا تهدید ساختاری؟ ۲۶۹

دکتر نصیری: آگاهی، فضای مجازی و بازسازی باورهای دینی ... ۲۷۱

جلسه دوم..... ۲۷۵

دکتر کافی: طرح پرسش همانندیشی و گفت‌وگو..... ۲۷۵

دکتر کافی: مدلسازی سبک زندگی فناورانه..... ۲۷۶

دکتر نصیری: مدلهای علی..... ۲۷۷

دکتر کافی: بررسی مدل‌های علی..... ۲۷۸

دکتر کافی: انطباق مدل استروس بر خانواده فناورانه..... ۲۷۹

دکتر علیزاده: نقد شتاب در مدل‌سازی و بازاندیشی جایگاه فناوری ۲۸۱

دکتر کافی: فناوری؛ عاملی در میان عوامل..... ۲۸۲

دکتر نصیری: فناوری؛ علت تامه نیست..... ۲۸۳

دکتر فتحعلی‌خانی: برای پاسخ دقیق‌تر، باید دو سوال را بررسی کنیم:..... ۲۸۳

دکتر کافی: فناوری؛ شرط تحول، نه عامل آن..... ۲۸۳

دکتر فتحعلی‌خانی: فناوری؛ نیروی اجتناب‌ناپذیر در حرکت اجتماعی..... ۲۸۴

دکتر کافی: فناوری؛ اجتناب‌ناپذیر و ساختاری..... ۲۸۵

دکتر فتحعلی‌خانی: فناوری و ارزش‌های نهفته: از ابزار تا استقلال تکنولوژیک..... ۲۸۵

دکتر کافی: از ابزار تا عقل جمعی: مدیریت و هدایت تکنولوژی..... ۲۸۹

دکتر فتحعلی‌خانی: تکنولوژی اجتماعی: ارزش‌ها، ابزار و مدیریت اثرات..... ۲۹۰

دکتر نصیری: تکنولوژی و توسعه بومی: همسویی با ارزش‌ها و شرایط محلی..... ۲۹۱

دکتر فتحعلی‌خانی: تکنولوژی؛ پدیده‌ای اجتماعی در بستر جمعی..... ۲۹۲

دکتر کافی: پذیرش جمعی؛ شرط اثرگذاری فناوری و ابزار..... ۲۹۲

دکتر فتحعلی‌خانی: مبنای فکری و هدایت آگاهانه تکنولوژی..... ۲۹۲

دکتر علیزاده: سبک زندگی فناورانه: از تجربه زیسته تا واقعیت اجتماعی..... ۲۹۳

دکتر کافی: سبک زندگی فناورانه و خانواده نسل آینده..... ۲۹۵

دکتر علیزاده: تأثیر فناوری فاوا بر بازتعریف سبک زندگی جوانان..... ۲۹۵

- دکتر کافی: تحول خانواده در عصر فناوری همگانی ۲۹۶
- آقای شیر: فناوری در خدمت سبک زندگی اسلامی ۲۹۷
- دکتر نصیری: ضرورت بومی سازی و هدایت فعال فناوری ۲۹۸
- دکتر عطاران: نوآوری و محدودیت اقدامات ویژه: ... ۲۹۹
- آقای شیر: مرز تسلیم ناپذیری در مواجهه با فناوری: ... ۳۰۰
- دکتر نصیری: مواجهه فعال با فناوری: ضرورت بازتعریف سیاست گذاری و ۳۰۰
- آقای شیر: پیامدهای مدیریت ناکارآمد تغییر و جذابیت معکوس فناوری ۳۰۱
- دکتر علیزاده: الگوهای محدودسازی فناوری در جوامع بسته و..... ۳۰۲
- دکتر فتحعلی خانی: تلفیق ارزش های فرهنگی و اصول اسلامی در مواجهه با فناوری ... ۳۰۳
- دکتر علیزاده: از فهم پرسش تا طراحی راهبرد: اهمیت تمایز بین تحلیل ۳۰۴
- دکتر فتحعلی خانی: اراده ارزش محور؛ نقطه مقاومت در برابر سلطه فناوری ۳۰۴
- دکتر کافی: ورود فناوری به خانواده؛ فرصت ها، چالش ها و پیامدهای فردگرایی ۳۰۵
- دکتر فدایی: تحلیل نسبت فناوری و سبک زندگی؛ لایه های توصیفی ۳۰۵
- دکتر فتحعلی خانی: سبک زندگی در عصر فناوری؛ از فردگرایی مدرن ۳۰۶
- دکتر کافی: از نگاه حضوری تا ارتباط دیجیتال: تحول ارزش ها در خانواده معاصر ۳۰۸
- دکتر عطاران: رویکرد تلفیقی در سبک زندگی: میان گذشته سنتی و الگوهای مدرن ۳۰۹
- دکتر فدایی: تاریخچه ورود مفهوم سبک زندگی به گفتمان علوم اجتماعی ایران ۳۱۰
- دکتر کافی: نقش سبک زندگی در تحلیل جوامع دینی: آموزه هایی از وبر ۳۱۱
- دکتر علیزاده: چالش ها و راهکارهای بازسازی سبک زندگی اسلامی ۳۱۲
- آقای شیر: نمادها و نشانه های دینی؛ غفلت نهادهای فرهنگی ۳۱۳
- دکتر فتحعلی خانی: از تأمل نظری تا عمل مؤثر ۳۱۴
- دکتر علیزاده: ضرورت جهت گیری راهبردی در سیاست گذاری فرهنگی؛ ۳۱۵
- دکتر کافی: چارچوب مفهومی مدل راهبردنگاری؛ از تحلیل علی ۳۱۷
- جلسه سوم ۳۱۹
- دکتر علیزاده: پلتفرم مشاوره خانواده محور برای مدیریت تهدیدهای تکنولوژیک ۳۱۹

دکتر موسوی فر: گسست نسلی در خانواده دیجیتال: ضرورت توانمندسازی والدین ۳۲۰
 دکتر علیزاده، موسوی فر و فدایی: پلتفرم مشاوره خانواده محور ۳۲۲

جلسه چهارم ۳۳۱

دکتر فدایی: صورت بندی مسئله یابی در میز «هویت نوجوانان» ۳۳۱
 دکتر علیزاده: تحلیل انتقادی روش شناسی در استخراج سبک زندگی فناورانه ۳۳۳
 دکتر فدایی: بازاندیشی حریم خصوصی و سبک زندگی فناورانه در زیست مجازی ۳۳۴
 دکتر علیزاده: نقد مفهومی سبک زندگی فناورانه ۳۳۴
 دکتر موسوی فر: نسبت میان زیست مجازی و زندگی فناورانه: ۳۳۵
 دکتر کافی: فناوری و تحول نقش ها: از ساختارهای اجتماعی تا سبک زندگی خانوادگی ۳۳۶
 دکتر فدایی: نسبت فناوری با اراده انسان در سبک زندگی فناورانه: ۳۳۷
 دکتر فتحعلی خانی: بومی سازی فناوری در سبک زندگی اسلامی: ۳۳۹
 دکتر علیزاده: تأملی در نسبت سبک زندگی اسلامی و فناورانه با تأکید بر صیانت ۳۴۰
 دکتر موسوی فر: بازاندیشی نسبت انسان و فناوری های پیشرفته: ۳۴۱
 دکتر فتحعلی خانی: صیانت از اراده در عصر فناوری: نقد معرفتی تمایز کاربست ۳۴۲
 دکتر نصیری: فناوری در نگاه اسلامی: ابزار در خدمت اراده انسان و اهداف الهی ۳۴۴
 دکتر فتحعلی خانی: سبک زندگی اسلامی در سایه فناوری: ۳۴۵
 دکتر کافی: تأملی در سبک زندگی فناورانه با محوریت خانواده: ۳۴۶
 دکتر فتحعلی خانی: مواجهه فعال با فناوری های نوین: طراحی سبک زندگی فناورانه ... ۳۴۸
 دکتر موسوی فر: سبک زندگی در گذار به هوشمندی: تحلیل روند تحول زیست فردی .. ۳۴۹
 دکتر کافی: فناوری به عنوان جزئی از روابط ساختاری و عاطفی خانواده معاصر ۳۵۰
 دکتر علیزاده: تمایز مفهومی روابط فناورانه و سبک زندگی فناورانه در خانواده ۳۵۱
 دکتر کافی: چارچوب سه گانه روابط خانواده در عصر دیجیتال: ساختاری، ۳۵۲
 دکتر علیزاده: لایه فلسفی گفت وگوهای ایجابی در نسبت میان فناوری ۳۵۹
 دکتر فتحعلی خانی: تبیین و تحلیل تصورات ضمنی در جریان گفت وگوهای نظری ۳۶۱
 دکتر علیزاده: بازکاوی جایگاه روابط فناورانه در نظام خانواده: ۳۶۲

- گفت‌وگو: نسبت نظریه و واقعیت در تحلیل ساختار خانواده فناورانه: ۳۶۴
- دکتر عطاران: پذیرش واقعیت زیست فناورانه: ضرورت تمرکز بر تحولات جاری ۳۶۵
- گفت‌وگو: تأملی انتقادی بر امکان‌سنجی فراگیری سبک زندگی فناورانه ۳۶۷
- دکتر عطاران: امکان و اقتدار سبک زندگی اسلامی در بستر فناوری: ۳۶۸
- دکتر علیزاده: تبیین انتقاد از فناوری و رفع سوء تفاهم‌های مفهومی در سبک زندگی ۳۶۹
- دکتر کافی: تیپ ایده‌آل خانواده فناورانه و مسئله سنجش‌پذیری ۳۷۰
- دکتر کافی: کارکردهای فناوری: آشکار، پنهان، مثبت و منفی ۳۷۰
- دکتر فتحعلی‌خانی: بار ارزشی فناوری و ضرورت بهداشت مصرف ۳۷۱
- دکتر علیزاده: حفظ اراده و مواجهه آگاهانه با فناوری در سبک زندگی اسلامی ۳۷۲
- دکتر نصیری: آگاهی انسانی به‌عنوان محور مواجهه با فناوری: نقد مطلق‌انگاری فناوری ۳۷۴
- گفت‌وگو: فناوری امتداد آگاهی یا ابزار قدرت؟ تأملی در کارکردهای معرفتی تکنولوژی ۳۷۵
- دکتر نصیری: فناوری به‌مثابه امتداد آگاهی انسانی: رویکردی دینی و نقادانه ۳۷۶
- دکتر علیزاده: تمایز میان فناوری‌های عام و فناوری‌های پر قدرت: ضرورت تحلیل دقیق ۳۷۷
- دکتر علیزاده: فناوری و خانواده در پیوستار تأثیرات: از ابزار تا لایه‌های بنیادین روابط ... ۳۷۸
- دکتر فتحعلی‌خانی: جایگاه فناوری در نسبت با ارکان هویتی خانواده ۳۸۰
- دکتر کافی: چالش بازتعریف فروپاشی خانواده در عصر فناوری ۳۸۱
- گفت‌وگو: فروپاشی خانواده در عصر فراتکنولوژی: بازاندیشی در چیستی و معیاریت ... ۳۸۲

جلسه پنجم ۳۸۵

- دکتر رحمانی: تکنولوژی رحمانیه و رحیمیه ۳۸۵
- دکتر کافی: نقش اخلاق دینی در تکوین سرمایه‌داری مدرن: تأملی بر اخلاق ۳۸۷
- دکتر رحمانی: تحول اخلاق پروتستانی و زمینه‌سازی تاریخی برای سرمایه‌داری مدرن. ۳۸۸
- دکتر رحمانی: چالش‌های ساختاری و مفهومی نوآوری در ایران: از طمع تا خدمت ۳۸۸
- دکتر عطاران: خدمت، سود و تکنولوژی؛ تأملی بر نسبت ارزش‌ها ۳۹۱
- دکتر فتحعلی‌خانی: فناوری، تمدن و بازتولید ارزش‌ها: از طمع تا خدمت ۳۹۱
- دکتر رحمانی: ترجمه ارزش‌ها به تکنولوژی: از طمع تا خدمت و نقش فناوری ۳۹۳

- دکتر کافی: طمع، تکنولوژی و تفاوت تمدنی در تکوین سرمایه‌داری؛ ۳۹۶
- دکتر علیزاده: طمع، انگیزه یا انحراف؟ تأملی بر مبنای فلسفی یک نیروی تمدنی ۳۹۷
- دکتر رحمانی: تکنولوژی، حامل ارزش‌ها و امکان‌پذیری ترجمه مفاهیم متعالی ۳۹۹
- دکتر علیزاده: تبار تاریخی تکنولوژی و نقش دولت‌ها: از نمایش قدرت تا رقابت تمدنی ۴۰۰
- دکتر کافی: آیا تکنولوژی اسلامی ممکن است؟ بررسی نمونه‌های واقعی از فناوری ۴۰۲
- دکتر رحمانی: نوآوری، تکنولوژی و معضل تقسیم منافع: ۴۰۴
- دکتر کافی: طمع، خدمت و فطرت: پرسشی درباره مبانی انسان‌شناختی ۴۰۶
- دکتر رحمانی: تکنولوژی، پرستش نوین و جایگزینی معنایی در جهان معاصر ۴۰۸
- دکتر کافی: مرز ناپیدای خدمت و طمع در فناوری‌های معنوی: ۴۱۰
- دکتر رحمانی: اربعین به عنوان فناوری اجتماعی: نهادهای سازی خدمت ۴۱۱
- دکتر فتحعلی خانی: اربعین، میان فناوری و معنویت: پدیده‌ای که هم تکنولوژی ۴۱۳
- دکتر رحمانی: تکنولوژی رحمانی و رحیمی؛ تفکیکی نادیده گرفته شده در فلسفه ۴۱۵
- دکتر کافی: تکنولوژی تجسم علم بشری و حامل ارزش‌ها: از طمع تا خدمت ۴۲۰
- دکتر رحمانی: الهام، منشأ و ارزش در تکنولوژی: از رحمت الهی تا بت‌واره سازی ۴۲۱
- دکتر کافی: باور به الهام و چالش اثبات رحیمیه در تکنولوژی ۴۲۲
- دکتر رحمانی: تفاوت تکنولوژی رحمانی و رحیمیه: نقش نیت، منشأ و خروجی ۴۲۳
- دکتر علیزاده: علم خاص و تکنولوژی رحیمیه: امکان‌سنجی ظهور و تحقق فناوری ۴۲۵
- دکتر کافی: دوگانگی تکنولوژی: رحمانی و رحیمیه در نگاه فلسفه و الهیات اسلامی ... ۴۲۷
- دکتر رحمانی: تکنولوژی رحیمیه: ظهور علم الهی در بستر ایمان و تمدن اسلامی ۴۲۸
- دکتر عطاران: بازخوانی مفاهیم معنوی در بستر تکنولوژی‌های رحیمیه و تمدن اسلامی ۴۳۰
- دکتر نصیری: پیوستار مواجهه با تکنولوژی: از فن‌هراسی تا هم‌فن‌آوری در تمدن ۴۳۳
- دکتر علیزاده: تکنولوژی به مثابه بازتاب انسان: از ابزار تا نظام معنایی در تمدن اسلامی. ۴۳۵
- دکتر رحمانی: الهام و خلاقیت در زیست‌بوم نوآوری: از باور متافیزیکی ۴۳۶
- دکتر علیزاده: الهام، متافیزیک و رحمت الهی: بنیان‌های تجربه‌محور خلاقیت ۴۳۸

مقدمه

درآمدی بر دیالکتیک سنت و تجدد در ساحت اربعین

جستاری در باب زیست‌بوم خانواده در عصر هیمنه تکنولوژی

جهان معاصر، صحنه رویارویی و درهم‌تنیدگی شتابان دو کلان‌روایت است: روایت سنت و معنویت که ریشه در فطرت و تاریخ دارد، و روایت تجدد و تکنولوژی که بر پایه عقلانیت ابزاری و توسعه مادی بنا شده است. در این میان، نهاد «خانواده» به عنوان بنیادی‌ترین سلول حیات اجتماعی، در کانون این تلاقی پرآشوب قرار گرفته است. خانواده‌ای که روزگاری در پناه حصارهای ستر سنت و در جغرافیای محدود «خانه» تعریف می‌شد، اکنون دیوارهای خود را فرو ریخته می‌بیند و با پدیده‌ای مواجه است که نه تنها ابزار زیستن، بلکه «نحوه بودن» او را دگرگون ساخته است. این پدیده، «فناوری» است؛ عنصری که دیگر در حاشیه نیست، بلکه به متن روابط ساختاری و عاطفی نظام خانواده جای گرفته است و مناسبات «ساختاری» و «عاطفی» را با منطق «فناورانه» بازتعریف می‌کند.

کتاب حاضر، حاصل تأملی دردمندانه، عالمانه و آینده‌پژوهانه در باب همین دغدغه سترگ است. این اثر، گزارش و ماحصل گفت‌وگوها و هم‌اندیشی‌های نخبگان «کارگروه سبک زندگی و خانواده فناورانه» است که ذیل «موکب علم و فناوری اربعین» شکل گرفته است. موکبی که در سال ۱۴۰۲ با درکی عمیق از ضرورت پیوند شور حسینی با شعور علمی تأسیس شد تا نشان دهد که طریق‌الحسین (علیه السلام)، تنها مسیر پیاده‌روی اجسام نیست، بلکه بستری برای سیروسلوک اندیشه‌ها و تعالی تمدنی است.

موکب علم و فناوری

«موکب علم و فناوری»، با درکی عمیق از ضرورت پیوند شور حسینی و شعور علمی در مسیر

تعالی تمدنی، در سال ۱۴۰۲ تأسیس شد. این نهاد با ایجاد ساختاری متشکل از هشت کارگروه تخصصی، خود را موظف به رصد و پاسخگویی محتوایی به نیازهای فکری انسان امروز، به‌ویژه در بستر منحصر به فرد رویداد معنوی اربعین کرده است. در میان این کارگروه‌ها، «کارگروه سبک زندگی و خانواده فناورانه» رسالتی خطیر را بر عهده گرفت: انجام واکاوی عمیق و چندجانبه پیرامون نسبت پیچیده و در حال تحول میان «سبک زندگی اسلامی» و «هژمونی فراگیر فناوری‌های نوین».

نشست‌های هم‌اندیشی این کارگروه که در ایام اربعین (شهریورماه سال ۱۴۰۴) در کربلای معلی برگزار شد، نقطه اوج فعالیت‌های نظری آن بود. در این رویداد، جمعی از نخبگان حوزه و دانشگاه گرد هم آمدند تا در جوار مضجع شریف سیدالشهدا (علیه السلام) و با وجود شرایط دشوار اقلیمی و تحمل گرمای طاقت‌فرسای کربلا، تحلیل‌های خود را از سطح مباحث انتزاعی و کلی فراتر برده و مستقیماً به کالبدشکافی عینی‌ترین و انضمامی‌ترین چالش‌های هویتی، ساختاری و عاطفی که خانواده ایرانی در عصر فناوری با آن‌ها دست‌به‌گریبان است، بپردازند. هدف از این تمرکز، زمینه‌سازی برای ارائه راهبردهای عملی و مدل‌های مفهومی منسجم در جهت صیانت و ارتقاء نهاد خانواده بود.

فرآیند تدوین: از پرسش‌گری تا نظریه‌پردازی

بنیان این پژوهش و کتاب پیش‌رو، بر مبنای یک متدولوژی دقیق علمی مشارکتی (گروه مرکزی) استوار شد. اعضای کارگروه بر این باور بودند که «پرسش درست، نیمی از پاسخ است». از این‌رو، فرآیند تولید محتوا نه در کربلا، بلکه ماه‌ها پیش از آن در ایران آغاز شد. در یک فرآیند دلفی‌گونه و رفت‌وبرگشتی، از اعضای فرهیخته کارگروه درخواست شد تا دغدغه‌های بنیادین خود را در قالب پرسش‌هایی دقیق صورت‌بندی کنند. حاصل این بارش فکری، گردآوری ۱۱۰ پرسش کلیدی بود که هر یک، دریچه‌ای به سوی یکی از چالش‌های زیست فناورانه می‌گشود. اما مجال محدود و ضرورت تعمیق مباحث، ایجاب می‌کرد که از میان این انبوه سؤالات، به گزینشی راهبردی دست بزنیم. با هم‌فکری و مذاقه اعضا، ۱۰ پرسش کانونی به‌عنوان «نقشه راه» جلسات هم‌اندیشی انتخاب شدند. این ۱۰ پرسش، که ستون فقرات مباحث این کتاب را تشکیل می‌دهند، عبارتند از:

۱. مدیریت روابط: چگونه می‌توان تأثیر روابط نوظهور «فناورانه» را بر دو رکن اصیل

خانواده، یعنی «روابط ساختاری» (نقش‌ها و وظایف) و «روابط عاطفی» (مهر و محبت)، مدیریت و هدایت کرد؟

۲. هندسه معنوی: جایگاه زیست مجازی در منظومه کلان و هندسه «سبک زندگی معنوی» کجاست؟ آیا این دو مانعة الجمع اند یا قابل تلفیق؟

۳. شبکه‌سازی جهانی: چگونه می‌توان شبکه‌ای برای رصد و اشتراک تجربه‌های موفق زیست مجازی میان پیروان ادیان ابراهیمی و صاحبان معنویت در جهان ایجاد کرد؟

۴. بحران هویت و اقتدار: شکاف‌های نسلی و دگرگونی الگوهای اقتدار (از والدین به الگوریتم‌ها)، چگونه هویت جمعی خانواده ایرانی را متحول کرده و راهبرد بازسازی آن چیست؟
۵. گفت‌وگوی مؤثر: در هیاهوی رسانه‌ها، چگونه می‌توان الگویی جامع از «گفت‌وگوی مؤثر خانوادگی» طراحی کرد که شکاف عاطفی میان نسل آنالوگ (والدین) و نسل دیجیتال (فرزندان) را ترمیم کند؟

۶. تربیت هویتی: مواجهه بی‌رویه با فضای مجازی، چگونه به پدیده «هویت‌های کاذب و بی‌ریشه» (مانند آواتارهای گسسته از واقعیت) دامن زده و بسته سیاسی بازگشت به هویت اصیل دینی - ملی چیست؟

۷. مدل‌سازی سبک زندگی: مفاهیم، اصول، روش‌ها و مکانیسم‌های «سبک زندگی اسلامی فناورانه» (یا زندگی در سایه فناوری) چگونه قابلیت مدل‌سازی و نظریه‌پردازی دارند؟
۸. استنباط فقهی و روایی: متدولوژی و روش کشف قواعد و اصول سبک زندگی اهل بیت (علیهم‌السلام) برای اتمسفر نوین زیست مجازی چیست؟

۹. الگوی مداخله در بحران: چگونه می‌توان از تحلیل وقایع و جریان‌شناسی کربلا، الگویی برای مداخله در بحران‌های اجتماعی و خانوادگی امروز استخراج کرد؟

۱۰. مهارت محوری: آیا در نگاه عمومی جامعه، جایگاه مهارت‌های اساسی زندگی به‌عنوان مبنایی برای سبک زندگی سالم، تبیین و تثبیت شده است؟

ماهیت و روش جلسات

جلسات هم‌اندیشی در شهر کربلا، نه به‌صورت سخنرانی‌های یک‌سویه، بلکه در قالب «گروه متمرکز» (Focus Group) و حلقه‌های اندیشه‌ورز برگزار شد. در این فضا، تضارب آرا، نقد بی‌پرده نظریات، و تلاش برای رسیدن به یک فهم مشترک یا حداقل ترسیم دقیق نقاط افتراق، در

دستور کار بود. این روش، امکان آن را فراهم آورد که مباحث از سطح توصیف پدیده‌ها عبور کرده و به لایه‌های عمیق تحلیل فلسفی، جامعه‌شناختی و فقهی برسد.

ترکیب اعضای کارگروه، خود گواهی بر غنای مباحث است. در ایران، اساتید ارجمندی چون دکتر سیدرضا نقیب‌السادات، دکتر مسعود جانبرزگی، استاد جواد بهادرخان، دکتر محمدرضا رسولی و دکتر مهدی علیزاده بستر نظری را فراهم آوردند. در ایام اربعین و در میدان عمل، جمعی از نخبگان حوزه و دانشگاه گرد هم آمدند: دکتر روح‌الله رحمانی (با نگاهی بدیع به تکنولوژی رحمانی و رحیمی)، حاج آقا شیری (با دغدغه‌های عمیق فرهنگی)، دکتر علی اصغر عطاران طوسی (با رویکردی تربیتی و آینده‌نگر)، دکتر مهدی علیزاده (با نگاهی راهبردی به اخلاق و فرهنگ)، دکتر محمد فتحعلی‌خانی (با تحلیلی فلسفی از ذات تکنولوژی)، دکتر مهدی فدایی (با تمرکز بر روان‌شناسی و مشاوره)، آقای حمزه منصوری (با نگاهی به آسیب‌های اجتماعی)، دکتر محمدتقی موسوی‌فر (با رویکردی فقهی - تربیتی) و دکتر مهدی نصیری (با تحلیلی بر سیاست‌گذاری فناوری). این ترکیب متنوع، سبب شد تا پدیده واحد «فناوری در خانواده»، از مناظر گوناگون هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی و ارزش‌شناختی مورد تحلیل و بررسی دقیق قرار گیرد.

فرآیند تدوین اثر: از صوت تا متن ساختاریافته

آنچه پیش روی شماست، صرفاً پیاده‌سازی خام گفت‌وگوها نیست. پس از پایان سفر، فرآیندی پیچیده و دقیق برای تبدیل «گفتار» به «نوشتار علمی» طی شد. فایل‌های صوتی جلسات به دلیل شرایط محیطی اصلاً کیفیت مناسب را نداشتند و در نظر اول بسیار مأیوس‌کننده بودند. اما سرکار خانم دکتر سیده مرضیه شعاع‌هاشمی با دقتی تحسین‌برانگیز، مسئولیت سنگین پیاده‌سازی، تنظیم و ویرایش آن فایل‌های صوتی بی‌کیفیت را بر عهده گرفتند. در مرحله بعد، با بهره‌گیری از ابزارهای نوین، از جمله هوش مصنوعی، محورها و اصل‌گفت‌وگوها بر اساس ۱۰ پرسش منتخب استخراج، دسته‌بندی و غنی‌سازی شد. این اقدام، خود نمادی از «استفاده ابزاری از فناوری برای تبیین سبک زندگی فناورانه» بود. خروجی نهایی، مقالات و یادداشت‌های تحلیلی - انتقادی است که هر یک به مثابه فصلی از این کتاب، گوشه‌ای از حقیقت ماجرا را روشن می‌سازد.

مروری بر مضامین و فصول کتاب

کتاب حاضر در ساختاری منسجم، تلاش می‌کند تا سیری منطقی از «چیستی» تا «چرایی» و

«چگونگی» را طی کند. در فصول ابتدایی، خواننده با بحثی بنیادین در باب «تحول در نظام خانواده» مواجه می‌شود. در اینجا، نظریه «نظام خانواده» مطرح می‌گردد که در آن، علاوه بر روابط ساختاری و عاطفی، از «روابط فناورانه» به عنوان ضلع سوم و نوظهور یاد می‌شود. بحث بر سر این است که آیا فناوری صرفاً ابزار است یا ساختار؟ تحلیل‌ها نشان می‌دهد که فناوری از سطح ابزار عبور کرده و به بخشی از هویت و ساختار خانواده بدل شده است.

در ادامه، بحث چالش‌برانگیز «امکان فناورانه بودن سبک زندگی اسلامی» مطرح می‌شود. آیا می‌توان مؤمن بود و فناورانه زیست؟ در این بخش، تمایز ظریف میان «سبک زندگی فناورانه» (که در آن فناوری دال مرکزی است) و «سبک زندگی در سایه فناوری» (که در آن دین دال مرکزی و فناوری ابزار است) واکاوی می‌شود. نخبگان حاضر در نشست، با نقد رویکردهای جبرگرایانه یا طردکننده، به دنبال راهی میانه برای حفظ «عاملیت انسان» و «صیانت از اراده» در برابر هژمونی الگوریتم‌ها هستند.

یکی از درخشان‌ترین بخش‌های این گفت‌وگوها، طرح نظریه «تکنولوژی رحمانی و تکنولوژی رحیمی» توسط دکتر رحمانی است. این نظریه، با تفکیک میان رحمت عام الهی (قوانین طبیعت که برای مؤمن و کافر یکسان عمل می‌کند و تکنولوژی مدرن بر آن استوار است) و رحمت خاص الهی (که مشروط به ایمان و نیت است)، افق‌های تازه‌ای را برای فهم «تکنولوژی تمدن‌ساز اسلامی» می‌گشاید. در کنار این، تحلیل تطبیقی انگیزه‌های «طمع»، «قدرت» و «خدمت» در تکوین تکنولوژی‌ها، پرده از ماهیت سرمایه‌دارانه فناوری‌های مدرن برمی‌دارد و امکان خلق فناوری‌هایی بر پایه «خدمت» (مانند مدل اربعین) را بررسی می‌کند.

موضوع «مدیریت و سیاست‌گذاری» بخش دیگری از کتاب را تشکیل می‌دهد. در اینجا، با عبور از توصیف، به تجویز می‌رسیم. مدل «عوامل - پدیده - پیامد» (مبتنی بر نظریه زمینه‌ای استراوس) به عنوان چارچوبی برای تحلیل اثرات فناوری به کار گرفته شده است. راهبردهایی چون «بازمهندسی فرهنگی ابزارها»، «بومی‌سازی فناوری»، «تفکیک سیاست‌ها برای گروه‌های هدف (کودک، والدین، عشایر و...)» و «گذار از انفعال به کنشگری فعال»، از جمله خروجی‌های این بخش است.

در نهایت، مباحث مربوط به «هویت و تربیت»، با تمرکز بر پدیده «هویت‌های آواتاری» و «گسست نسلی»، راهکارهایی عملی نظیر «طراحی پلتفرم مشاوره خانواده‌محور مبتنی بر هوش مصنوعی اسلامی» را پیش روی مخاطب می‌گذارد.

سپاس و امتنان

تحقیق این اثر و برگزاری آن نشست‌های پربار، بدونِ همتِ عالی و حمایت‌های بی‌دریغ مدیران و خادمانِ موکبِ علم و فناوری ممکن نبود. بر خود فرض می‌دانم که از جناب آقای دکتر روح‌الله رحمانی، که با نگاهِ راهبردی و دغدغه‌تمدنیِ خود، پشیرانِ این حرکت بودند، صمیمانه تشکر کنم. همچنین از جناب آقای دکتر محمدعلی بارانی، حجت الاسلام حاج جواد پاینده، حاج آقا مصطفی فولادگر و تمامی عزیزانی که در پشتِ صحنه، با ایثار و خدمتِ خالصانه، بسترِ این رویداد علمی را فراهم آوردند، سپاسگزارم.

تشکر ویژه و قلبیِ خود را تقدیم می‌کنم به اعضایِ محترمِ کارگروه؛ اساتید و اندیشمندانی که با وجودِ سختی‌هایِ سفر، خستگیِ راه، گرمایِ شدیدِ هوا و شرایطِ خاصِ اقلیمیِ عراق، با اشتیاقی وصف‌ناپذیر در جلسات حاضر شدند و با تحملِ رنجِ سفر، گنجِ دانایی را به ارمغان آوردند. حضورِ ایشان در آن شرایط، خود مصداقی از «جهادِ تبیین» و تلاشی برایِ تحقیقِ تمدنِ نوینِ اسلامی بود. همچنین از سرکار خانم دکتر شعاع هاشمی که با صبر و حوصله، بارِ سنگینِ پیاده‌سازی و تنظیمِ متون را بر دوش کشیدند، کمالِ تشکر را دارم.

سخن پایانی

این کتاب، نه پایانِ راه، بلکه آغازی است برایِ اندیشیدنِ جدی‌تر به سرنوشتِ خانواده در عصرِ هوش مصنوعی و متاورس. مجموعه حاضر که به کوششِ جمعیِ کارگروه سبک زندگی و خانواده فناورانه موکب علم و فناوری اربعین حاصل شده است، دعوتی است از همه پژوهشگران، سیاست‌گذاران و دلسوزانِ فرهنگی تا با نگاهی نقادانه و سازنده، به تکمیلِ این مجموعه کمک کنند. امید است که این تلاش علمی، که در سایه‌سارِ رحمتِ حضرتِ امیر المؤمنین علی بن ابی طالب (علیه السلام) و فرزند شهیدش حضرت اباعبدالله الحسین (علیه السلام) شکل گرفته است، گامی کوچک اما مؤثر در جهتِ صیانت از حریمِ خانواده، تقویتِ سبک زندگیِ اسلامی و حرکت به سویِ تمدنِ نوینِ اسلامی باشد؛ تمدنی که در آن، فناوری نه «بت» انسان، بلکه «نردبان» تعالیِ اوست.

و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

مجید کافی

پاییز ۱۴۰۴

فصل اول

تحول در نظام خانواده در عصر فناوری

تحولات شتاب‌ناک در حوزه فناوری‌های نوین، به‌ویژه در عرصه فناوری اطلاعات و ارتباطات (فوا)، اینترنت اشیاء، شبکه‌های اجتماعی مجازی و هوش مصنوعی، زیست‌بوم انسانی را در ابعاد مختلف دچار دگرگونی کرده‌اند. در این میان، خانواده به‌عنوان یکی از بنیادی‌ترین نهادهای اجتماعی، بیش از پیش در معرض تغییرات ساختاری، ارزشی و کارکردی قرار گرفته است. زیست‌فناورانه امروز، تنها به حوزه فردی یا شغلی محدود نیست، بلکه به درون خانه‌ها و روابط میان اعضای خانواده نیز نفوذ کرده و الگوهای سنتی تعامل، نقش‌ها و حتی عواطف را تحت تأثیر قرار داده است.

مرور شواهد میدانی و تحلیلی، از جمله آنچه در جلسه تخصصی چهارم با محوریت «هویت و سبک زندگی در زیست مجازی» مورد بررسی قرار گرفت، نشان می‌دهد که فناوری اکنون صرفاً در جایگاه ابزار یا واسطه بی‌طرف حضور ندارد؛ بلکه در بسیاری از موارد، به بخشی از «ساختار درونی خانواده» تبدیل شده است. به تعبیر دقیق‌تر، فناوری در زندگی خانوادگی امروز، نقشی فراتر از تسهیل‌گری ایفا می‌کند و در جایگاه تنظیم‌گر، شکل‌دهنده و حتی معناپرداز روابط خانوادگی قرار گرفته است. از این‌رو، تحلیل خانواده در عصر فناوری، نیازمند عبور از رویکردهای نهادی صرف و توجه به «نظام خانواده» به‌مثابه یک سامانه پویا و چندلایه است.

در نظریه نظام خانواده، سه دسته رابطه کلیدی وجود دارد که در تعامل با یکدیگر، ساختار معنایی و کارکردی خانواده را شکل می‌دهند: روابط ساختاری (ناظر به تقسیم وظایف و نقش‌ها)، روابط عاطفی (ناظر به پیوندهای انسانی و احساسی)، و روابط فناورانه (ناظر به

حضور فناوری در تعاملات روزمره خانواده). در گذشته، روابط خانوادگی عمدتاً در دو سطح ساختاری و عاطفی تحلیل می‌شدند. اما در دهه‌های اخیر، حضور گسترده و دائمی فناوری در زندگی روزمره اعضای خانواده، نوعی «رابطه فناورانه» را پدید آورده است که نمی‌توان آن را به‌عنوان پدیده‌ای حاشیه‌ای یا صرفاً ابزاری تلقی کرد.

پرسش اصلی این مقاله آن است که: آیا فناوری در خانواده صرفاً یک ابزار تسهیل‌گر است یا به بخشی از ماهیت روابط خانوادگی تبدیل شده است؟ به عبارت دیگر، آیا می‌توان از نوعی «بازتعریف سه‌گانه روابط خانوادگی» در پرتو تحولات فناورانه سخن گفت؟ این پرسش، نه تنها از منظر جامعه‌شناختی و علوم ارتباطات، بلکه از منظر تربیتی، اخلاقی و فقهی نیز اهمیت مضاعفی دارد؛ چرا که ورود فناوری به درون خانواده، پیامدهایی عمیق در بازتعریف نقش‌ها، شکل‌گیری هویت نسل جدید، و تنظیم روابط عاطفی و تربیتی به همراه دارد.

هدف مقاله حاضر آن است که با تکیه بر تحلیل مفهومی و مبتنی بر چارچوب مفهومی «نظام خانواده»، به بازتعریف سه‌گانه روابط خانوادگی بپردازد و به‌ویژه جایگاه روابط فناورانه را در کنار روابط ساختاری و روابط عاطفی بررسی کند. در این مسیر، تلاش می‌شود تا ضمن شناسایی مصادیق و سازوکارهای نفوذ فناوری در خانواده، به تأملی انتقادی درباره پیامدهای آن پرداخته شود. همچنین، مقاله در پی آن است که با تأکید بر اصل «صیانت از اراده» به‌عنوان یکی از اصول بنیادین سبک زندگی اسلامی، ضرورت طراحی الگوهای مفهومی جدید از «خانواده فناورانه» را برجسته سازد؛ الگویی که بتواند میان بهره‌مندی هوشمندانه از فناوری و حفظ کرامت انسانی و اراده مستقل اعضای خانواده، توازن برقرار کند.

در نهایت، مقاله حاضر کوششی است برای پاسخ‌گویی به یکی از مهم‌ترین مسائل نظری و اجتماعی دوران معاصر: چگونه می‌توان خانواده را در عصر فناوری‌های هوشمند، همچنان به‌عنوان کانونی برای رشد، معنا و ارتباط انسانی حفظ کرد، بی‌آنکه در دام توده‌ای شدن، فروکاست عاملیت، یا تسلط فناوری بر حیات انسانی گرفتار شویم؟

بیان مسئله

نظام خانواده در گذشته، به‌عنوان یکی از بنیادی‌ترین ساختارهای اجتماعی، همواره بر پایه دو نوع رابطه بنیادین استوار بوده است: نخست، روابط ساختاری که دربرگیرنده نقش‌ها، وظایف و

انتظارات نهادی از اعضای خانواده است، مانند جایگاه پدر در تأمین معاش، نقش مادر در تربیت و مدیریت خانه، و نقش فرزندان در تحصیل و یادگیری؛ و دوم، روابط عاطفی که شامل ابراز محبت، همدلی، تعاملات انسانی و پیوندهای روانی میان اعضای خانواده است. این دو دسته رابطه، شالوده انسجام و تداوم خانواده در جوامع سنتی و مدرن را تشکیل می‌دادند.

با ظهور و گسترش فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی مانند فاوا (فناوری اطلاعات و ارتباطات)، شام (شبکه‌های اجتماعی مجازی)، هوش مصنوعی AI و اینترنت اشیاء IoT، خانواده وارد مرحله‌ای جدید از تحولات ساختاری و کارکردی شده است. این فناوری‌ها به تدریج در بافت زندگی روزمره خانواده‌ها نفوذ کرده‌اند و فراتر از نقش‌های تسهیل‌گر سنتی، اکنون در جایگاه تنظیم‌گر و حتی شکل‌دهنده روابط انسانی ظاهر می‌شوند.

در این زمینه، پرسش بنیادینی مطرح می‌شود که نقطه عزیمت مقاله حاضر است: آیا فناوری در خانواده همچنان صرفاً به عنوان ابزاری در خدمت روابط ساختاری و عاطفی عمل می‌کند، یا به سطحی از حضور و کارکرد رسیده است که بتوان از آن به عنوان «نوع سومی از رابطه» در نظام خانواده یاد کرد؟ به عبارت دیگر، آیا باید «روابط فناورانه» را به عنوان یکی از اضلاع اصلی خانواده معاصر و بخشی از ساختار درونی آن به رسمیت شناخت؟

پاسخ به این پرسش، صرفاً ناظر به توصیف وضع موجود نیست، بلکه پیامدهای عمیق تربیتی، اخلاقی، هویتی و حتی فقهی به دنبال دارد. اگر فناوری به بخشی از نظام خانواده و تأثیرگذار بر روابط ساختاری و روابط عاطفی تبدیل شده باشد، نظام خانواده با چالشی جدی در بازتعریف نقش‌ها، مرزها، و کارکردهای خود مواجه است. در این صورت، اعضای خانواده دیگر صرفاً درگیر با فناوری نیستند، بلکه هویت و اراده آن‌ها نیز در تعامل مداوم با فناوری بازتعریف می‌شود.

از سوی دیگر، نادیده گرفتن این تحول و اصرار بر حفظ تحلیل‌های سنتی از خانواده، خطر فروکاستن خانواده به سطح مصرف‌کننده فناوری و غفلت از پیامدهای عمیق آن را به همراه دارد. چنین رویکردی، نه تنها در تحلیل تحولات خانواده ناتوان است، بلکه ممکن است به فروپاشی اراده فردی و جمعی در خانواده بینجامد؛ وضعیتی که در آن، تصمیم‌گیری، عاطفه‌ورزی و حتی تربیت فرزندان، در چارچوب الگوریتم‌ها، پلتفرم‌ها و سامانه‌های هوشمند شکل می‌گیرد.

از این رو، پرداختن به این مسئله، ضرورتی نظری و کاربردی دارد. اگر بخواهیم خانواده را در

عصر فناوری همچنان به عنوان کانونی برای رشد اخلاقی، ارتباط انسانی و تربیت معنوی حفظ کنیم، باید نسبت فناوری با روابط ساختاری و روابط عاطفی خانواده را به دقت بازخوانی کرده و الگوی مفهومی جدیدی از «نظام خانواده فناورانه» طراحی نماییم؛ الگویی که در آن، فناوری در خدمت کرامت انسانی و نه در جایگاه سلطه‌گر بر اراده انسان قرار گیرد.

پیشینه پژوهش

۱. مرور ادبیات کلاسیک جامعه‌شناسی خانواده؛ در ادبیات کلاسیک جامعه‌شناسی، خانواده به عنوان نهادی اجتماعی، عمدتاً بر پایه دو نوع رابطه تحلیل شده است: روابط ساختاری (نقش‌ها، وظایف، سلسله‌مراتب) و روابط عاطفی (محبت، همدلی، روابط انسانی). نظریه‌های ساخت‌گرایانه و کارکردگرایانه (مانند نظریه پارسونز) بر نظم ساختاری خانواده تأکید داشتند، در حالی که دیدگاه‌های انسان‌گرایانه و پدیدارشناختی، بر اهمیت پیوندهای عاطفی و معنابخش خانواده تأکید می‌کردند.

۲. نظریه‌های فناوری و جامعه؛ در دهه‌های اخیر، نظریه‌پردازانی چون مارشال مک‌لوهان با مفهوم «رسانه، امتداد انسان»، نیل پستمن با نقد فناوری‌زدگی در نهادهای فرهنگی، و مانوئل کاستلز با نظریه «جامعه شبکه‌ای»، به طور خاص به تأثیر فناوری‌های اطلاعاتی بر ساختارهای اجتماعی پرداخته‌اند. این نظریات نشان داده‌اند که فناوری صرفاً ابزار نیست، بلکه «ساختاردهنده رابطه» و «بازتعریف‌کننده نهاد» است. آن‌ها بر این نکته تأکید دارند که فناوری، نظام‌های معنا، قدرت، هویت و کنش را بازسازی می‌کند.

۳. پژوهش‌های ایرانی در حوزه خانواده و فضای مجازی؛ در ایران، طی سال‌های اخیر مطالعاتی در زمینه «خانواده و فضای مجازی»، «تربیت رسانه‌ای»، و «سبک زندگی فناورانه» صورت گرفته است. برخی از این پژوهش‌ها بر مسائل اخلاقی (مانند حریم خصوصی و نظارت والدین)، برخی بر چالش‌های تربیتی (مانند اعتیاد رسانه‌ای)، و برخی بر فرصت‌های آموزشی و فرهنگی فناوری تمرکز داشته‌اند. با وجود این تلاش‌ها، آنچه کمتر مورد توجه قرار گرفته، تحلیل نظری روابط فناورانه به مثابه نوعی از روابط درون‌ساختاری خانواده است.

۴. خلأ نظری در تعریف روابط فناورانه در چارچوب خانواده؛ بررسی ادبیات موجود نشان می‌دهد که مفاهیم «سبک زندگی فناورانه» و «کارکردهای فناوری در خانواده» نسبتاً مورد

توجه قرار گرفته‌اند، اما مفهوم دقیق «روابط فناورانه» Technologically-Mediated Relations در چارچوب نظام خانواده، همچنان فاقد تعریف نظری منقح و چارچوب‌مند است. این در حالی است که داده‌های فرهنگی و میدانی نشان می‌دهند که فناوری، نه فقط در سطح سبک زندگی، بلکه در سطح روابط روزمره خانوادگی نیز نفوذ کرده است.

۵. تمایز میان روابط فناورانه و سبک زندگی فناورانه؛ در تحلیل‌های مفهومی، تمایز میان «روابط فناورانه» و «سبک زندگی فناورانه» از اهمیت بالایی برخوردار است. روابط فناورانه به سطح تعاملات بین‌فردی در بستر فناوری اشاره دارد (مانند گفت‌وگوی والدین و فرزندان از طریق پیام‌رسان‌ها)، در حالی که سبک زندگی فناورانه، سطحی کلان‌تر را شامل می‌شود که شامل نظام ارزش‌ها، الگوهای مصرف، زمان‌بندی زندگی، و معناشناسی زیست خانوادگی است. نادیده گرفتن این تمایز، موجب ساده‌سازی مفرط و تحلیل‌های غیرنظام‌مند خواهد شد.

مطالعات خانواده در علوم اجتماعی، به‌ویژه در جامعه‌شناسی کلاسیک، عمدتاً بر دو مؤلفه اصلی روابط درونی خانواده متمرکز بوده‌اند: نخست، روابط ساختاری که ناظر به نقش‌ها، وظایف و جایگاه‌های نهادی اعضای خانواده است، و دوم، روابط عاطفی که به تعاملات محبت‌آمیز، همدلی و حمایت روانی میان اعضا مربوط می‌شود. در این چارچوب، خانواده همواره به مثابه نهادی با ساختار نسبتاً پایدار و کارکردهای مشخص در نظر گرفته شده است.

با این حال، از نیمه دوم قرن بیستم به بعد، نظریه‌پردازانی چون مارشال مک‌لوهان، نیل پستمن و مانوئل کاستلز، با تأکید بر تأثیر فناوری‌های نوین ارتباطی بر نهادهای اجتماعی، از جمله خانواده، نسبت به دگرگونی‌های عمیق در ساختار ارتباطی انسان هشدار دادند. مک‌لوهان با طرح مفهوم «دهکده جهانی» و اصل «رسانه پیام است»، نشان داد که فناوری نه فقط ابزار انتقال پیام، بلکه ساختاردهنده نوع نگاه و روابط انسانی است. پستمن نیز با نگاهی انتقادی، بر فروپاشی گفت‌وگوی واقعی در خانواده و سلطه رسانه‌ها بر ذهن کودک و والد تأکید داشت. کاستلز در نظریه جامعه شبکه‌ای، به‌ویژه بر شکل‌گیری «شبکه‌های معنا» در بستر فناوری‌های دیجیتال اشاره کرد که نهادهای سنتی را به چالش می‌کشند.

در فضای علمی کشور نیز طی دو دهه اخیر، پژوهش‌های متعددی درباره تأثیر فضای مجازی بر خانواده انجام شده است. برخی از این مطالعات بر تغییر در الگوهای ارتباطی والدین و فرزندان، کاهش انسجام خانوادگی، افزایش شکاف نسلی و چالش‌های تربیتی در

فضای مجازی تمرکز داشته‌اند. با این حال، اکثر این پژوهش‌ها، فناوری را صرفاً به‌عنوان یک «عامل بیرونی» و نه یک «رابطه درونی‌شده» در نظر گرفته‌اند.

نکته مهم آن است که در ادبیات موجود، با وجود پرداختن به مفاهیمی چون «سبک زندگی فناورانه» یا «تأثیر فناوری بر خانواده»، کمتر به تعریف نظری و دقیق مفهومی به‌نام «روابط فناورانه» در دل نظام خانواده پرداخته شده است. همچنین، در بسیاری از موارد، میان دو مفهوم «روابط فناورانه» و «سبک زندگی فناورانه» خلط صورت گرفته است؛ در حالی که اولی ناظر به شکل خاصی از تعامل میان اعضای خانواده در بستر فناوری است، و دومی اشاره به مجموعه‌ای از الگوهای ارزشی، رفتاری و زمانی در کل زیست خانوادگی دارد.

بنابراین، خلأ نظری مهمی در ادبیات پژوهش احساس می‌شود: چگونه می‌توان روابط فناورانه را به‌عنوان نوع سومی از روابط در کنار روابط ساختاری و عاطفی به رسمیت شناخت؟ و چه تفاوت مفهومی و کارکردی میان روابط فناورانه و سبک زندگی فناورانه وجود دارد؟ این مقاله در پی آن است که با تبیین دقیق این تمایز، گامی نظری در جهت بازتعریف نظام روابط خانواده در عصر فناوری بردارد.

چارچوب مفهومی

چارچوب مفهومی این مقاله بر مبنای نظریه نظام خانواده است که خانواده را نه فقط به‌مثابه یک نهاد حقوقی یا فرهنگی، بلکه به‌عنوان سیستمی پویا از روابط درونی در نظر می‌گیرد. در این نظریه، خانواده دارای سه دسته رابطه بنیادین است:

۱. **روابط ساختاری**؛ این نوع روابط، شامل شرح نقش‌ها، وظایف و جایگاه‌های نهادی اعضای خانواده است؛ مانند نقش پدر در تأمین معیشت، مادر در تربیت و مدیریت خانه، و فرزندان در یادگیری و اطاعت. این روابط، بنیان سازمانی خانواده را تشکیل می‌دهند و معمولاً در چارچوب سنت یا حقوق عرفی تعریف می‌شوند.

۲. **روابط عاطفی**؛ این روابط ناظر به پیوندهای محبت‌آمیز، همدلی، حمایت روانی و تعاملات انسانی میان اعضای خانواده است. آن‌ها عنصر حیاتی انسجام درونی خانواده را تشکیل می‌دهند و نقشی محوری در سلامت روانی اعضا ایفا می‌کنند.

۳. **روابط فناورانه**؛ در پرتو تحولات زیست مجازی و فناوری‌های هوشمند، نوع سومی از